

Р е ц е н з и я

от

*Проф.Веска Шошева на дисертационния труд на Мира Цветкова- Арсова на
тема:*

*„Равнище на представите за пространство и за собственото тяло у зрително
затруднените ученици в начална училищна възраст”*

за присъждане на научната степен „доктор на науките”, научно направление

1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Дисертационният труд на Мира Цветкова представлява проблем, който носи в себе си много въпроси, свързани с промените в обучението на зрително затруднените деца. В този проблем са фокусирани процесите на емоционалното, социалното, личностното развитие на децата със зрително затруднение, предпоставките за позитивното решение на много психолого-педгогически и дидактически задачи.

Съдържанието на дисертационното изследване обхваща 211 страници текст и 15 страници приложения, както и използваната релевантна литература. Разпределено в четири глави, съдържанието в строга логическа последователност разгръща идеите на автора. Във всяка една от главите са изведени основни акценти, които авторът дискутира, представя своите тези и ни предоставя личната си позиция, изведена от изследователската процедура.

Изследователското поле е ясно определено от Мира Цветкова и тази конкретност и коректност и помага да осъществи едно дълбочинно изследване на процеса. Целта на изследователската процедура е ориентирана към следните няколко акценти:

1. Компаративен анализ на подходи и теории за развитие на представите за пространство и за собственото тяло у зрително затруднените деца.

Тук се разкрива много добрата информираност на Мира Цветкова за историческото развитие на тези представи, за различните модификации и

изследователски търсения в теоретичен и практико-приложен аспект. Концепциите и теоретичните обосновки на нито един от представените изследователи не са оставени без коментар от автора на дисертационното изследване. Проследени хронологично и съдържателно, различните подходи и теории очертани са отделните стадии в развитието на идеята за изследване на пространствените представи, за факторите, които имат определящо значение, за основните цели, свързани с оптималното осъществяване на това развитие.

Актуалните проучвания през последните три години на изследователи на този проблем, не са убягнали от вниманието на Мира Цветкова. Подлагайки на анализ техните теории (стр. 22,23,24,30,31,32), Мира Цветкова категорично ни заявява своето становище, отбелязвайки следното „съвременните изследвания в специалната литература по отношение на пространствените представи у зрително затруднените, се обединяват около схващането, че тези деца могат да използват умело и добре запазените си сетива... докато доброто познаване на организацията на пространствените образи, задачи и представи ще помогне на специалистите по ориентиране и мобилност за планиране на адекватна интервенция.

Тези свои изводи, които ни предлага авторът на дисертационното изследване напълно определят дискурса на цялата изследователска процедура. Много точно и професионално Мира Цветкова защитава своето становище за търсене на пътища за отстраняване на пространствения дефицит у зрително затруднените деца, а не акцентирание върху проблемите и трудностите, които те срещат. Това е основната линия, която тя неотложно следва в процеса на цялото изследване, отправена още тук към професионалистите, работещи с деца със зрителни затруднения и помага в анализа на емперичните данни. Към това тя прибавя и дискусиата за използваните специфични стратегии и методи в рамките на националните програми.

Следващият акцент в дисертационният труд е представен чрез разкриване същността на ориентирането и мобилността, като взаимно свързани и неделими части на едно цяло. Тук авторът с много задълбочен професионален прочит ни представя аспектите на ориентирането и мобилността чрез концепция на Хил, както и нейното лично разчитане и адаптиране към условията на организацията на процеса на обучение в системата на специалното училище в България.

Това по естествен път води до разкриването и изследването на проблема за развитие на представите за пространство и собствено тяло в училищното обучение. В тази част на изследователската процедура, наред с представените изследователи,

работещи по проблема (Джонсън, Стоун, Хил, Пондър и др.), откриваме във всеки един момент личната теоретична подготовка и практически опит на автора. Особено значим в това отношение за теорията и практиката на работата със зрително-затруднените деца са параграф 2 и 3. Като автор на програма за «ориентиране и мобилност», Мира Цветкова има моралното и професионално право да изведе съществените, значими, абсолютно необходими задачи при работата по ориентиране и мобилност с тази група деца. Посочените в параграф 3 «Особености в преподаването по ориентиране и мобилност в системата на специалните училища», очертаните ясно основни функции на инструктора по ориентиране и мобилност са едно от постиженията в дисертационният труд. Основание за подобен извод е представената програма, изведените фактори, влияещи върху началното обучение, както и определените области на преподаване по ориентиране и мобилност. Ясно изведените тук детерминантни, определените умения и техники, представени в техния контекст на училищното обучение са провокация към специалните педагози и ресурсни учители за преосмисляне на практиката в дидактичен план.

Ясно определените цел и задачи, както и петте хипотези с техните алтернативни варианти демонстрират характера на емпиричното изследване, в което открояваме една изключително прецизна работа на изследовател с ясно определена насоченост към разкриване на особеностите и взаимовръзките при изграждане на умения за пространствени представи при ученици със зрителни затруднения в определен възрастов период.

Изследването е с продължителност 5 години и това е едно основание за достоверност на получените резултати. Важният момент тук е контингентът, който е избран за изследване- ученици от специални училища и ресурсни центрове- общо 154. Анализът, който Мира Цветкова ни предлага включва характеристика на респондентите по пол, възраст и степен на увреждане, като към това е добавен и вида училищна институция- специално и общообразователно училище.

Тези критерии изведени от авторката, логично представят възможните различия за чиито доказателства тя реализира съпоставителен анализ. Без съмнение получените резултати са достоверни, тъй като откриваме в изследването използване на статистически методи. Към това ще добавя и факта, че теста на Хил е подложен от класически айтъм анализ за оценка на дискриминативните характеристики на отделните признаци и за вътрешна съгласуваност на четирите скали в теста. Използван е коефициента на надеждност алфа на Кронбах.

От тук нататък авторът търси значими различия при изследвания контингент чрез представеният тест на Хил.

Получените резултати, анализът от тях и изводите, които ни представя Мира Цветкова допълват, обосновават и защитават или отхвърлят всяка една от формулираните хипотези.

Подобен подход говори за зрелостта на изследователката и нейният професионален усет при изследване на процеси и явления, динамични по своята същност и проява.

В тази част на дисертационното изследване е възможна дискусия около разпределенето на изследваните ученици по класове в специалното и общообразователно училище. Без да подлагам на съмнение коректно получените резултати, прави впечатление, че в специалните училища броят на учениците от подготвителен, първи и втори клас е по-голям в сравнение с този в общообразователното училище. Аналогично на това броят на учениците III-IV клас на специалните училища е по-малък- 13, в сравнение с този в общообразователното- 45. Възниква въпросът това не повлиява ли върху крайния резултат?

На много места в изследователската процедура, Мира Цветкова отбелязва, че учениците в специалните училища показват по-високи стойности в различните субскали в сравнение с учениците от общообразователните училища. Крайният резултат обаче е изравнен. Вероятно тези различия са дали някакво отражение върху окончателното представяне?

Всичко което ни представя Мира Цветкова в изследването на зависимостите при ученици със зрителни затруднения от специалното и общообразователно училища по пол, степен на зрително увреждане и клас е осъществено много прецизно с усет към детайлите и научно обосновани аргументи. По този начин третият акцент, свързан със зависимостите и характеристиките на равнището на представите за пространство и за собственото място при изследване на група ученици е защитен безусловно.

Проучване от подобен характер в нашата страна не е осъществявано до момента и точно това прави дисертационното изследване особено значимо не само в практически, но и в теоретичен план. Дори само до тук да бе преустановена изследователската процедура, Мира Цветкова заслужено би могла да получи пълната подкрепа за присъждане на научната степен „доктор на педагогическите науки”.

С особена удовлетвореност подчертавам, че в този дисертационен труд откриваме ясно изведената взаимовръзка между проблем и неговото научно изследване. Предлагат се решения в практически аспект, които имат своята защита отново чрез изследване на субектните взаимоотношения ученици- учители в контекста на методическата работа.

За да защити своите идеи свързани с квалификацията и организацията на работата на учителите, работещи с деца със зрителни затруднения, Мира Цветкова реализира още едно емпирично изследване този път на 55 учители от специални и общообразователни училища.

Предметът на изследователската процедура тук е с насоченост към следващият акцент- този за необходимостта от система в работата на учителите от начална училищна възраст, работещи с деца със зрителни затруднения.

Внимателното проследяване на изследването тук разкрива много нерешени въпроси на практиката и това основателно е притеглило вниманието на автора. Представените графики са подробно разчетени и красноречиво говорят за необходимостта от по-продължителна работа с учениците, по-добра работа в организационно функционален план на учителите, по-строги изисквания към квалификацията на кадрите, работещи с деца със зрителни затруднения, привличане на родителската общност за съпричастност и подкрепа на дейността на педагозите. Програмата по ориентиране и мобилност все още не е разпозната като съществен елемент от целият процес на обучение на децата със зрителни нарушения. И това свое твърдение Мира Цветкова извежда като бъдещ проблем с практико-приложно значение.

Изводите и препоръките в края на дисертационното изследване са естествен резултат и обективно отражение на осъществената с изключителна дълбочина изследователска процедура. Приемам всяка една от тях като плод на прецизна, професионално-свършена работа от Мира Цветкова.

Предоставените публикации по темата общо 10, от които 4 на международни форуми отразяват етапи от изследователското дирене на автора на дисертационното изследване.

В заключение ще отбележа, че изследване с подобна проблематика е важен момент в развитието на специалната педагогика и е отправна точка за търсене на нови пътища в педагогическата практика при работа с деца с различни по характер нарушения. То представлява и ясно изразена позиция за свършеното до момента в

професионален план от специалните педагози, както и за нерешените въпроси отнасящи се до процеса на интеграция. Откритите в професионален план трудности са разчетени от Мира Цветкова, като е депозирано намерение за продължение на търсене на още допълнителни резерви при работата с деца със зрителни затруднения. Това предлага една отворена система за следващи изследователски процедури с подобна насоченост, които без съмнение авторката е във възможност да реализира.

Уважаеми членове на научното жури,

Уважаеми членове на Факултетния съвет,

Като имам предвид всички посочени до тук достойнства на дисертационния труд на Мира Цветкова-Арсова на тема „Равнище на представите за пространство и за собственото тяло у зрително затруднените ученици в начална училищна възраст“ с професионална убеденост предлагам на уважаемите от мен членове на научното жури да подкрепят с положителния си вот присъждането на научната степен „доктор на науките“, научно направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика) на Мира Цветкова.

Стара Загора

15.09.2014 г.

Рецензент:

Проф.Веска Шошева дп